

Feto ry:n palkitsemien kirjoittajien vastauksia elämäntutkimustiedon ylioppilaskokeessa

Syksyn 2020 ylioppilaskokeen parhaina kirjoittajina palkittiin Siiri Varis (Sibelius-lukio) elämäntutkimustiedossa ja Tipa Lilja (Kalevan lukio) filosofiassa, ja parhaina kevään 2021 kirjoittajina Aleksis Moisio (Tampereen yhteiskoulun lukio) elämäntutkimustiedossa ja Outi Kemlin (Puolalanmäen lukio) filosofiassa. Julkaisemme tällä kertaa esimerkkivastauksia elämäntutkimustiedon puolelta. Muutamia laajempia vastauksia Varikselta ja Moisiolta on luettavissa tämän numeron verkkosivuilla.

Siiri Varis (syksy 2020)

1. Sosiaaliset kuplat

Ihmiset ovat taipuvaisia etsimään ja puoltamaan omia ennakkokäsityksiään tukevaa informaatiota. Tällaista taipumusta on psykologisessa tutkimuksessa kutsuttu vahvistusharhaksi. Omana aikanamme vahvistusharhalle voi syntyä suotuisat olosuhteet esimerkiksi sosiaalisessa mediassa, jonka on väitetty luovan samanmielisten kuplia.

1.1 Anna kaksi esimerkkiä siitä, miten sosiaalisessa kuplassa eläminen voi vinouttaa yksilön elämäntutkimusta.

Vahvistusharha havainnollistaa psykologi Ulrich Neisserin teoria havaintokehystä. Neisserin mukaan ihminen valikoi ympäristöstään ärsykkeet valmiiden mielen muodostamien käsityskokonaisuuksien eli skeemojen avulla. Skeemat ohjaavat myös ärsykkeiden tulkintaa. Tulkinnan seurauksena syntyvä johtopäätös voi olla joko skeeman mukainen tai sen kanssa ristiriidassa, joten se voi joko vahvistaa tai muuttaa skeemaa. Vahvistusharha on ihmisen ajattelulle tyypillinen vinouma, joten ihmisellä ajatellaan olevan luontainen alttius sen kaltaiseen ajatteluun. Sosiaaliset kuplat perustuvat vahvistusharhan lisäksi myös esimerkiksi halo-efektiin eli taipumukseen suhtautua suotuisammin sellaisten ihmisten esittämiin näkemyksiin, joiden kanssa ajattelee samoin tai joihin yhdistää muita positiivisia ominaisuuksia. Sosiaalisessa mediassa syntyvät kuplat perustuvat niiden toimintamekanismit määrääviin algoritmeihin, jotka pyrkivät tarjoamaan käyttäjälle sisältöä perustuen hänen aikaisempiin kiinnostuksen kohteisiinsa. Sosiaalisen median ohella sosiaaliset kuplat voivat muodostua myös tosielämässä. Elämäntutkimuksella tarkoitetaan ihmisen henkilökohtaista käsitystä siitä, mikä on maailmankaikkeus, millä lainalaisuuksilla se toimii, mitkä ovat eettiset periaatteet eli oikean ja väärän määritelmät ja millainen on tietoteoria eli tiedon määritelmä.

Sosiaalisessa mediassa muodostuvista sosiaalisista kuplista yksi puhutuimmista liittyy seksuaali-identiteettiin ja muihin nuoren identiteettiin eli minäkäsityksen vaikuttaviin tekijöihin. Esimerkiksi tällä hetkellä nuorten keskuudessa suosituissa kanavissa, Instagramissa ja TikTokissa, suosituimmat tilit kuuluvat urheilullisille, nuorille ihmisille, joilla on kauniit kasvot ja päällä vähän vaatteita. Tämä voi aiheuttaa nuorelle väärinymmärryksen käsityksen siitä, miltä hänen kuuluisi näyttää, ja toisaalta siitä, millaisella vartalolla hän voi saada yhteisön hyväksynnän. Sosiaalisissa medioissa on näkyvästi edustettuna lähinnä globaalin valtakulttuurin edustajia eli ihmisiä, jotka sopivat kulttuurisesta kontekstista riippumatta niin sanottuun normaalin käsitteeseen.

Globaalilla valtakulttuurilla tarkoitetaan esimerkiksi sukupuoli- ja seksuaalinenormistojä, cis-sukupuolisia heteroseksuaaleja eli naisia tai miehiä, jotka kokevat seksuaalista vetoa vastakkaiseen sukupuoleen. Vähemmistöjen edustavuus sosiaalisessa mediassa on parantunut esimerkiksi naisiin kohdistuvaa alentavaa puhetta ja käytöstä kritisoivan metoo-liikkeen ansiosta, mutta se ei välttämättä vielä riitä hälventämään edes naisten perinteiseen tiimalasivartaloon liittyvää ihannetta. Stereotyyppien eli ennakkooletusten hälventämistä vaikeuttavat sosiaalisten medioiden taustalla toimivat algoritmit, jotka eivät päästä käyttäjää otteestaan, ellei käyttäjä tietoisesti hakeudu muunlaisen sisällön pariin. Sosiaalisesta mediasta välittyvä ihmiskäsitys eli käsitys siitä, millainen ihminen on ja millaisilla perusteilla hän toimii vaikuttaa huomattavasti siihen, millaiseksi nuoren identiteetti kehittyy. Pahemmassa tapauksessa sosiaalinen kupla voi aiheuttaa hänelle ulkopuolisuuden tunnetta ja onnettomuutta, kun hän ei löydä sosiaalista viiteryhmiä, johon samaistua.

Kuten todettua, sosiaalinen kupla voi syntyä myös tosielämässä, esimerkiksi asuinalueen kautta. Ruotsista on viime aikoina kuulunut huolestuttavia uutisia siitä, kuinka runsaaseen maahanmuuttoon ei olla vastattu yhteiskunnan tasolla riittävästi integroimistoinilla. Tällä tarkoitetaan, ettei Ruotsiin ulkomaista muuttaneiden sitouttamista ruotsalaiseen yhteiskuntaan olla tehty tarpeeksi toimivasti. Väkivaltaisuuksien ja jengirikollisuuden ovat Ruotsin poliisin mukaan lisääntyneet maassa viime vuosina huomattavasti ja osasyiksi siihen nähdään maahanmuuttajien eriytyminen eli separaatio muusta yhteiskunnasta. Integraation puute näkyy konkreettisesti esimerkiksi siinä, että maassa on lähiöalueita, joilla asuu ainoastaan maahanmuuttajia. Tällaisen kehityksen on tulkittu johtaneen väkivaltaiseen ekstremismiin, ideologialla eli yhteiskunnallista tavoitetta ajavalla käsitysjärjestelmällä perusteltuun väkivaltaiseen toimintaan. Ekstremistien liike perustuu sosiaaliseen kuplaan, koska ulkopuolisilla ajatustavoilla ei nähdä olevan merkitystä liikettä ajavaan ideologiaan. Taustalla on myös me ja muut -ajattelu, jossa omaan näkemykseen kuuluvan sisäryhmän jäsenillä ajatellaan olevan erityinen arvo verrattuna muihin. Separatistien seurauksena muodostuva sosiaalinen kupla voi vaikuttaa yksilön maailmankuvaan niin, että hän ajattelee kaikkien toimivan häntä ja hänen sisäryhmäänsä vastaan. Tähän liittyy negatiivinen ihmiskäsitys ja mahdollisesti etnosentrinen eli oman etnisyyden paremmuutta korostava suhtautuminen ympäröiviin etnisiin eli esimerkiksi kielen, kulttuurin tai alkupe- rään yhdistämiin ihmisiin.

Sosiaalinen kupla voi vinouttaa elämäntutkimusta monella tavalla. Sosiaalinen kupla vaikuttaa paitsi siihen, kuinka ihminen suhtautuu itseensä, myös siihen, kuinka hän suhtautuu muihin. Ajattelun vinoumat ovat voivat olla itseään ruokkiva negatiivinen kierre, ellei ihminen tunnista sitä.

(10/10 p.)

Aleksi Moisio (kevät 2021)

3. Maassa maan tavalla

Sananlaskun mukaan on toimittava ”maassa maan tavalla”. Tällä tarkoitetaan sitä, että eri paikoissa on noudatettava niissä vallitsevia tapoja, normeja ja lakeja. Pohdi, millä perusteilla sananlaskua voi puolustaa ja kritisoida.

”Maassa maan tavalla” -idiomista on tullut Suomessa populistisen oikeiston käyttämä iskulause, jolla yritetään rajoittaa erityisesti maahanmuuttajien ja muunmaalaisten oikeuksia harjoittaa kulttuuriaan ja uskontoaan. Kulttuurin voidaan laajasti luokitella tarkoittavan maan tapoja, normeja, lakeja ja uskomuksia. Sananlaskusta näkyy hyvin suomalainen asenne: olemme nöyriä ja mieluummin muutamme käytöstämme kuin aiheutamme ongelmia. Tässä näkyy myös suomalaisten luontainen oletus siitä, että muutkin käyttäytyvät samoin.

Usein oikeistomediassa kuuluva argumentti sanonnan puolesta on: ”Mitä jos jonkun maahanmuuttajan kulttuuriin kuuluu jotain, mikä rikkoo Suomen lainsäädäntöä?” Tästä olen samaa mieltä. Kulttuurien kohdatessa voi joskus tulla ristiriitoja, jossa tapauksessa tulee noudattaa sen maan käytäntöjä, tiettyyn rajaan asti. Hassua kyllä, monet jotka äärimmäisesti tukevat ”maassa maan tavalla” -asennetta, eivät mukautuisi maansa kulttuuriin, jos heidät pakotettaisiin muuttamaan paikkaan, jossa vaikka on pakollista naisen pitää burkaa. En itsekkään tue tätä näkemystä, sillä mielestäni raja menee siinä, loukkaako maan lainsäädäntö henkilön omia oikeuksia. Joskus lainsäädäntö voi olla väärässä, jolloin päätös lankeaa yksilön harteille: mukautuuko hän uuteen kulttuuriin ja menettää osan oikeuksistaan vai yrittääkö hän taistella vastaan. Monet maahanmuuttajat joutuvat käymään tätä kamppailua päivittäin, mutta ”maassa maan tavalla” -hokijaa ei kiinnosta, ennen kuin hän joutuu samanlaiseen tilanteeseen. Tästä ristiriidasta huomaa sen, ettei monia näitä hokijoita ei oikeasti kiinnosta nyanssit siitä, mikä on sopivan ja sopimattoman kulttuurillisen integraation raja. Todellinen tarkoituksena on se, että pidetään paha kulttuuri etäällä omasta hyvästä kulttuuristamme.

Perinteisen antropologian käsityksen mukaan maailma koostuu monista eri kulttuureista, jolla on selvät rajat ja jotka eivät tule laisinkaan toimeen keskenään. Tämä ajattelutapa elää yhä ihmisten mielessä, sillä ajatus siitä, että esimerkiksi somalialainen kulttuuri voisi elää yhdessä suomalaisen kulttuurin kanssa, on huomattavasti vieraampi kuin se, että ne kohtaisivat. Perinteistä käsitystä on kritisoitu erittäin paljon, erityisesti Amartya Sen huomautti, että tällaiseen uskoomukseen liittyy tietynlainen kulttuurin essentioiminen, eli uskominen siihen, että kulttuurilla on jonkinlainen pysyvä, muuttumaton ominaisuus. Todellisuudessa kulttuuri on alati muuttuva, jonka näkee ihan arjesakin. Suomalainen kulttuuri on aivan erilaista nyt kuin 80-luvulla ja nykykulttuurimme on täysin tunnistamaton 1400-luvun suomalaisuudesta. Tähän sopii myös lisäksi se, että kulttuuri on pohjimmiltaan tekaistu sopimus. Suomessa erityisesti ’suomalaisuus’-käsite kehitettiin työllä ja vaivalla kulttuuria tuottaen, eikä tätä ennen sitä edes ollut. Kulttuurin määrittelyyn on monia keinoja, kuten Tim Ingoldin tukema prosessi-käsitys, joka juurikin painottaa kulttuurin tuottamisen olevan merkittävin osa kulttuuria. Mary Douglas painotti sen, mikä määrittää puhdasta ja mikä vaaraa, erottavan kulttuurit keskenään. Kulttuurin maatuskamalli taas mallintaa kulttuurin lähtevän yksilöistä ja kerääntyvän yhä laajempiin käsitteisiin. Kulttuurin määrittely on tärkeää kysymyksen kannalta, koska jollei tiedä mikä lasketaan käyttäytymiseksi joka on ”maan tavalla”, jollei tiedä mitä se edes on.

Otetaan esimerkiksi sauna. Ei liene kovinkaan radikaalia väittää, että sauna on osa suomalaista kulttuuria. Entäs sitten Ruotsi? Onko sauna osa ruotsalaista kulttuuria? Kyllä, merkittävän paljon ruotsalaisia saunoo, vaikka heidän saunansa ovatkin hyvin erilaisia: ne ovat yleensä

kylmempää. Mutta muuttuuko sitten ruotsalainen sauna suomalaiseksi pelkästään sillä, että sen lämpötilaa nostaa? Suurin osa vastaisi ei, mutta kysynpä vaan, että missä vaiheessa sauna sitten muuttuu suomalaiseksi. Ei kriteeri voi olla se, että sauna on Suomen maan sisällä, koska suomenruotsalainen setäni rakensi kotiinsa Skellefteåhon saunan ja se on kaikkien ruotsalaisten mielestä suomalainen sauna: siellä on ihan liian kuuma, siellä vihdotaan ja muuta outoa. Vastaus ei myöskään ole se, että sen on rakentanut suomalaiset, sillä suurin osa suomalaisista saunoista ovat rakennettu ulkomaalaisista osista. Mikä siis tekee suomalaisesta saunasta suomalaisen? Tätä ollaan paljon pohdittuakin UNESCO:ssa, kun saunasta ollaan tekemässä suomalaisten kulttuuriperintökohdetta. Kuvitelkaa nyt sitten ulkomaalainen, jolle sanotaan ”maassa maan tavalla”. Mistä hänen tulisi tietää, mikä ero on suomalaisella ja ruotsalaisella saunalla, jollemme mekään tiedä? Vastaus on, ettei eroa varsinaisesti ole.

Otetaan toinen esimerkki, jääkiekko. Monien suomalaisten mielestä jääkiekko kuuluu suomalaisuuteen yhtä paljon kuin saunakin. Minun mielestäni ei. En pidä jääkiekosta enkä tunne hirvittävästi kansallista ylpeyttä tai minkäänlaisia tunteita jääkiekon suhteen. Olen silti suomalainen, vaikka en pidä jääkiekosta, ja jääkiekkofanitkin ovat suomalaisia, vaikka heidän kanssaan samaa mieltä ole. Kulttuuri on ensisijaisesti relativistista, eli se riippuu näkökulmasta. Onko siis jääkiekosta nauttiminen ”maan tapa”? Se on jos siitä tekee sellaisen. Maahanmuuttajaa on täten turha lähteä vaatimaan olemaan täysin suomalainen, ja noudattamme suomalaista kulttuuria, jos kaikki kulttuurit ovat pohjimmiltaan relativistisia. Tätä kulttuurin maatuskamalli tarkoittaa. Kulttuuri muodostuu sisältäpäin, yksilön omista päätöksistä ja valinnoista. Näihin vaikuttaa hänen ympäristönsä ja hän muoovaa teoillaan ympäristöään jatkuvasti. Miksei huivin pitäminen voisi tulla osaksi suomalaista kulttuuria? Joskus oli aivan kuulumatonta kantasuomalaisille syödä karjalanpiirakkaa, mutta nykyään se on jokainen suomalaisen leipä. Kulttuuri muuttuu jatkuvasti, joten väistämättäkin ulkomaailmasta lähtöisin olevat kulttuurilliset asiat sulautuvat suomalaisuuteen. Tämä ei välttämättä tapahdu vailla konfliktia, mutta sitä tapahtuu väistämättä.

Kulttuurirelativismi ei kuitenkaan ole täydellinen ratkaisu. Kulttuuriin ja ryhmään kuuluminen on meille luontaista ja niiden suojeleminen on joillekin itseisarvo. Täysin relativistisesta näkökulmasta kulttuureita ei pitäisi yrittääkään varjella laajemmalla integraatiolla. Tästä hyvä esimerkki on tilanne, jossa henkilö ei halua päästää irti omista tavoistaan vaan haluaa jatkaa niitä Suomessa. Tilanne on vaikea, sillä väistämättä ihmisestä tulee osa kulttuuria elämällä sen keskellä, mutta jos hän aktiivisesti pyrkii jatkamaan omaa kulttuuriperintöään, ei häntä voi sanoa järkevin perustein suomalaiseksi. Mielestäni ei saisi pakottaa ihmisiä muuttamaan tapojaan ja elämänsä, jollei se ole ristiriidassa maan omien lakien kanssa. Tässäkin täytyy miettiä, ovatko maan lait oikeudenmukaiset.

”Maassa maan tavalla” -asenne on ongelmallinen, sillä se toimii hyvänä nyrkkisääntönä, kun kulttuurit kohtaavat, vaikka kuitenkin laajempaan kulttuuritutkimukseen se ei tarjoa lainkaan eväitä. Maan ”tavat” ovat niin monimutkainen käsite, ettei niiden noudattamisesta kukaan ole varma. Itse uskon, että henkilön tulisi pyrkiä oman tahonsa mukaan joko säilyttämään kulttuuriperintönsä vieraassa maassa tai pyrkiä integroitumaan yhteisöönä tuottamalla prosessimallin mukaisesti kulttuurillista sisältöä. Ihmistä ei saisi vaatia muuttamaan kulttuuriaan, jollei sen noudattaminen estä demokraattisessa yhteiskunnassa toimimista tai loukkaa toisten oikeuksia. Kulttuuri on pohjimmiltaan mielestäni yksilöistä lähtevää prosessia, jonka noudattaminen kuuluisi ortaa yksilöt huomioon eikä pakottaa heitä muuttamaan itseään sopiakseen joukkoon.

(20/20 p.)